

Fotó: Bv. fotó

Somogyvári Mihály

SZERVEZETI MŰKÖDÉST TÁMOGATÓ KUTATÁSOK

A büntetés-végrehajtásban fogvatartottak visszaesési kockázatainak, szerhasználati szokásainak empirikus vizsgálata

Researches supporting the operation of the Prison Service

Empirical research into the recidivism risks and the drug use of the prison inmates

A tanulmány célja, hogy bemutassa a Büntetés-végrehajtási Szervezet által végzett kutatások, elemzések általános felhasználási lehetőségeit, a rendelkezésre álló ismeretek, adatok, adatbázisok hátterét. Az írás a fogvatartottak visszaesésére, valamint büntetés-végrehajtási intézetbe kerülésük előtti kábítószer-fogyasztására vonatkozó statisztikai vizsgálaton keresztül, esettanulmány jelleggel mutatja be, hogy milyen vizsgálati eredményeket tudunk elérni – a szervezeti sajátosságokból fakadó korlátokkal együtt – az egyes felhasználási területeken. A tanulmányban az adatok előállításának, feldolgozásának módszertani kérdésein túl a két statisztikai vizsgálat főbb eredményei is bemutatásra kerülnek. A vizsgálatok elsősorban azon tényezőkre fókuszáltak, melyek hozzásegítik a Büntetés-végrehajtási Szervezetet a hatékony beavatkozási stratégiák és kezelési irányok feltárásához és kialakításához.

Kulcsszavak: kutatás, kábítószer, visszaesés, kockázatelemzés, statisztika

The purpose of this study is to present the general application possibilities of researches and analyses carried out by the Hungarian Prison Service and the background of the available knowledge, data and databases. This writing demonstrates as a case study what results we can reach within each area of use, taking into consideration the limitations resulting from the organizational features, through statistical surveys carried out on prisoners' reoffending and on their drug use prior to their entering to the prison. In addition to the methodological issues of data production and processing in this study the main results of the two statistical researches are also presented. Surveys have focused primarily on factors that help the Hungarian Prison Service to identify and develop effective intervention strategies and management approaches.

Keywords: research, drugs, recidivism, risk analysis, statistics

Bevezető

A börtönökhöz és a fogvatartottakhoz kötődő kutatások, vizsgálati irányok nem kapcsolódnak/tartoznak egy kizárólagos tudományterülethez, a jogtudomány, a történettudomány, a pszichológia, a szociológia és a kriminológia egyaránt foglalkozik a büntetésekhez, a bűnelkövetőkhöz fűződő/kapcsolódó kérdésekkel. Ennek oka lehet, hogy más társadalmi alrendszerekhez képest a büntetőpolitikához és annak intézményrendszeréhez a társadalom sokkal erősebben viszonyul erkölcsi, érzelmi szempontból. A másik oka lehet az a módszertani előny, hogy a bűnözés és a bűnelkövetők vizsgálatához a börtönök ideális kutatási teret biztosítanak. Így számos börtönkutatás elsődleges témája a börtön falain túlmutatóan a bűnözéshez köthető társadalmi folyamatok, a bűnelkövető csoportokra vonatkozó ismeretek stb. gyűjtése, mélyebb megértése.

A börtön működtetésére, a fogvatartottakra – mint a totális intézmény alanyaira – vagy a személyi állományra vonatkozó (főleg empirikus) kutatások már szűkebb skálán mozognak. Mindazonáltal ezek közül is kiemelhetőek egyes kutatási irányok, melyek elsősorban a szervezeti működés és a döntési mechanizmusok támogatása érdekében születnek. Ezek jellemzően kriminológiai, szociológiai és pszichológiai empirikus kutatások, vagy ezen tudományterületek kutatási módszertanára alapozó háttérvizsgálatok, elemzések.

A Büntetés-végrehajtási Szervezeten (a továbbiakban: Szervezet) belül is folytatnak kutatásokat, társadalomtudományi módszereken alapuló elemzéseket, jellemzően az aktuális nehézségekre, megoldandó feladatokra, vagy a közeljövőt érintő, de már a jelenben is égető problémákra reagálva (pl. időskorú fogvatartottak kérdései, növekvő droghasználói csoportok kérdései stb.). Jelen tanulmány célja, hogy bemutassa ezen kutatások egyik fő irányát, amely leginkább a fogvatartottak által a szabadságvesztés során megjelenített kockázatokra fókuszál. Mindezek mellett igyekszem bemutatni ezen kutatások alkalmazott hasznosulását, főbb szakmai keretrendszerekbe történő beágyazódását. A tanulmányban két – elsősorban a kockázatelemzési és kockázatkezelési rendszereket támogató statisztikai – vizsgálatot mutatok be, melyek leginkább azt hivatottak illusztrálni, hogy milyen felhasználási területeken, milyen vizsgálati eredményeket tudunk elérni, a szervezeti sajátosságokból fakadó limitációkkal együtt.

A Szervezet által végzett empirikus vizsgálatok egyik meghatározó irányát a kockázatelemzési rendszerekhez tág értelemben köthető elemzések jelentik. Célként fogalmazódik meg a Szervezet szempontjából releváns kihívások, illetve a fogvatartottak egy meghatározott csoportjának, vagy annak jellemzőinek megismerése, egy adott problémakörrel minél több információ gyűjtése. Ilyen kérdés például, hogy mit tudunk a problémás szerhasználók köréről? Hányan vannak, kik ők, milyen anyagokat fogyasztottak, milyen rendszerességgel, hogyan változik a számuk, stb.? Milyen egyéb tényezőkkel függ össze a pszichoaktív szerek fogyasztása, milyen életeseemények és specifikus személyre jellemző tényezők állhatnak a háttérben? Milyen tendenciák érvényesülnek, és végül, de nem utolsósorban milyen kihívások elé állítja mindez a Szervezetet?

A tanulmány további részében tehát a fent bemutatott gondolati síkot követve illusztrálok a Szervezet által végzett kutatások általános felhasználási lehetőségeit, a

rendelkezésre álló ismeretek, adatok, adatbázisok hátterét, két korábban végzett, belső kutatás eredményeinek ismertetésével.

Módszertani kérdések

Az említett Szervezeten belüli kutatásoknak két fő jellemzőjét kell kiemelni, egyrészt az eredmények sajátos felhasználását, hasznosulását, és annak limitációit, másrészt pedig az adatok rendelkezésre állásának, forrásának speciális körülményeit.

A Szervezet által végzett kutatások és azok eredményei mindig a döntési mechanizmusok, eljárásrendek támogatásában, szervezeti stratégiák megalkotásában, vagy kezelési szükségletek beazonosításában hasznosulnak. A bevezetőben példaként felvetett kérdések kiemelten fontosak lehetnek, ha a Szervezet hatékony drogprevenciós, vagy biztonsági stratégiát akar kidolgozni. Más szervezeti szintű reagálást és kezelési programokat feltételez, ha a börtönpopuláció 50%-a heroinfüggőként kerül börtönbe és más, ha jellemzően a preparált dohányszítmény formájában használt új pszichoaktív szerek terjedése tapasztalható a 40 év alatti korosztályban. Ezek az ismeretek meghatározzák a kezelési és terápiás programok jellegét, az egészségügyi ellátásra, a reintegrációs és pszichológiai szakterületre háruló feladatokat, a biztonsági intézkedések és a szükséges biztonságtechnikai eszközök körét is.

A kezelési irányok mellett a másik megközelítés elsősorban a klasszifikációs és döntési mechanizmusok, rendszerek támogatását jelenti. A különböző országok büntetés-végrehajtási szervezeteinek számos olyan mechanizmusa van, melyeken keresztül a kényszerintézkedés alá vont emberek szabadságvesztésének hosszát (például egy feltételes kedvezményt támogató javaslat kapcsán), elhelyezési körülményeit, vagy fogva tartásának szigorúságát (melyik börtönbe, milyen rezsimbe kerül) közvetve, vagy közvetlenül befolyásoló döntést hoznak. A döntési mechanizmusok kimenetelét tehát általában valamilyen kategorizáció vagy besorolás (magas biztonsági kockázat pl.). Ide tartoznak a klasszikus kockázatelemzési rendszerek is.¹ Mind szakmai, mind jogi értelemben fontos azonban, hogy ezen döntések és besorolások mögött valamilyen objektív, vizsgálati, kutatási háttérrel megtámogatott szempontrendszer (kockázatelemzési rendszer) álljon rendelkezésre.

A másik sajátosság, amelyet említettem, az adatok előállításának kérdése. A rendelkezésre álló adatok jellemzően a szervezet napi szakmai működése, illetve ügyviteli folyamatai során keletkezett és feldolgozható információkból állnak. Jellemzően tehát nem egy önálló, kutatásmódszertani szempontból megtervezett kérdőíves vizsgálat, hanem a működés során keletkezett adatok tudományos módszerekkel való feldolgozása eredményeként állíthatóak elő. Ez a sajátosság számos előnnyel is jár, ugyanakkor az eredményeket ezzel a limitációval is kell tudni értelmezni. Előnye, hogy a vizsgálati minta akár több ezer, vagy tízezer fogvatartott adatát is magában foglalhatja, hátránya, hogy az adatokat alapvetően nem kutatási célból rögzítik, így behatárolt a potenciális változók köre, azok feldolgozhatósága is. Az adatokat különböző helyen, időben rögzítik különböző emberek, melyek egyaránt lehetnek a fogvatartottról rögzített szervezeti adatok (például biztonsági besorolás), vagy a fogvatartott kizárólagos önbevallásán

¹ James, N. (2015)

alapuló adatok (például iskolai végzettség, vagy éppen a börtönbe kerülése előtti szerhasználatra vonatkozó információk). Mindezek mellett – mint minden államigazgatási szervnél – a büntetés-végrehajtásnál is számos, a működésre, vagy a fogvatartottakra vonatkozó információ érhető el az ügyvitelt támogató szoftverekből.

Fontos sajátosság, ami behatárolja a lehetőségeket és a módszereket, hogy más az esetekre, ügyekre, személyekre vonatkozó információ és más a feldolgozható, kinyerhető adat. Ez a tény sok közérdekű adatkérésnek is határt szab, vagy legalábbis nehezíti az adatok (mint a fogvatartottak, vagy a szervezet egészére jellemző, feldolgozott adat) összeállítását.

Mindazonáltal még ezzel együtt is, a fogvatartotti adatbázisok a Szervezet számára óriási kutatási potenciált biztosítanak, melyet az információtechnológiai fejlesztések csak bővíteni fognak.

A következőkben bemutatott vizsgálatok hátterét a Kockázatelemzési és Kezelési Rendszer (a továbbiakban: KEK Rendszer), és az általa életre hívott Prediktív Mérő-eszköz (a továbbiakban: PME) adatai adják.

A KEK Rendszer szabályozási hátterét a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bv. tv.) adja.² A KEK Rendszer két fő pillére az egyes fogvatartási kockázatok felmérése, valamint az egyes kockázati tényezőkre reagáló kockázatkezelő programok. A KEK Rendszer részeként 2015-ben kezdődött meg a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (a továbbiakban: BvOP) keretein belül az a fejlesztési folyamat, melynek célja a kockázatelemzés módszertana, illetve az ahhoz szükséges informatikai felület kidolgozása volt. A fejlesztés végrehajtásáért és koordinációjáért a BvOP főosztályi jogállású szervezeti eleme, a Központi Kivizsgáló és Módszertani Intézet felelős.

A kockázatelemzés különböző szakterületek bevonásával biztosít egy komplex elemzési folyamatot, mely a fogvatartottak kriminális előéletének, családi hátterének, szocioökonómiai helyzetének, bv. intézeten belüli magatartásának, pszichológiai és egészségügyi állapotának és egyéb jellemzőinek megismerésével segíti a döntési mechanizmusokat. A kockázatelemzés eszköze a PME, ami lényegét tekintve egy informatikai felülettel megtámogatott egységes kérdőív.³ A felület biztosítja a fogvatartottakra irányuló, egységesített metódusok alapján végzett felmérés hátterét. Az eljárás egyrészt alapját képezheti a különböző kockázati besorolásoknak, másrészt a kérdőíves jellegből fakadóan adatként kinyerhető, elemezhető információs bázist biztosít.

Első esettanulmány – A visszaesési kockázatok

Az első esettanulmány a visszaeső fogvatartottak fő jellemzőit írja le. A fogvatartottak visszaesési mutatóinak csökkentése, sikeres társadalmi integrációjának/reintegrációjának elősegítése a Szervezet egyik kiemelt feladata, így a visszaesés hátterére vonatkozó kutatások mindig nagy relevanciával bírnak. A börtönnépességre nemzetközi viszonylatban is általánosan jellemző, hogy a társadalom átlagához képest zömében aluliskolázottak,

² 2013. évi CCXL. törvény 92. §

³ Kockázatelemzési rendszerekről lásd bővebben: Somogyvári M. (2018)

kiseb munkaeerőpiaci tapasztalattal rendelkeznek, nagyrészt marginalizált társadalmi csoportokba tartoznak.

A hazai adatok vizsgálatában több mint 2000 elítélt adatát vettük alapul. A vizsgálat eredményeiben figyelembe kell venni, hogy a visszaeső fogvatartottak adatait tudjuk összehasonlítani az első büntényesekével, melyek egy meghatározott része maga is visszaeső lesz. Ez a vizsgálat egy komoly limitációja, mindazonáltal ezzel együtt is komoly információtartalom van, és az eredmények így is összecsengenek a visszaesés okaira vonatkozó nemzetközi és hazai kutatási tapasztalatokkal.⁴

A visszaesési ráták összehasonlító nemzetközi vizsgálata nehézkes, az Európa Tanács nemzetközi adatgyűjtései⁵ sem terjednek ki a témára. Ennek oka, hogy az egyes országok eltérően értelmezik a visszaesés jogi fogalmát. A jogi értelemben vett visszaesés időtartama az egyes országoknál 2-5 év között változik, ami jelentős különbségeket (akár több tíz százalékpontos eltérést) jelent a statisztikai adatokban, illetve egyes államok a visszaesés fogalmát újabb börtönbüntetésésként, míg mások újabb ítéletként (legyen az akár pénzbüntetés) definiálják. Az eltérő keretek miatt nem lehet pontosan összehasonlítani ezeket a mutatókat, mindazonáltal a rendelkezésre álló adatok alapján a visszaesés mértéke nemzetközi szinten átlagosan 27-60% között mozog (a hazai adatok alapján 48% körüli). A visszaesés fokának több kategóriája, szintje létezik (különös visszaeső, többszörös visszaeső stb.), azonban az egyszerűsítés okán a továbbiakban az „első büntényes” és „visszaeső” fogalmat fogom használni. Visszaesőként fogom értelmezni azokat a bűnismételőket is, akik bár a Btk. alapján nem számítanak jogi értelemben vett visszaesőnek, azonban voltak korábban szabadságvesztésre ítélve, így gyakorlatilag visszaesők. Jelen tanulmányban tehát a visszaesők fogalmát nem annak jogi értelmében, hanem azt kiterjesztve, gyűjtőfogalomként használok. A vizsgálatban a visszaesők és az első büntényes elítéltek összehasonlításában hat fő rizikófaktorot sikerült azonosítani, ahol szignifikáns különbséget találtunk a két csoport között:

- az iskolai végzettség és a munkaerőpiaci háttér,
- a fiatalkori devianciák megjelenése, mértéke,
- a családi kapcsolatok és társas viszonyok minősége,
- a pszichés háttér,
- a különböző függőségek megjelenése,
- és a börtönön belüli fegyelmi helyzet.

A fogvatartottak iskolai végzettsége általában alacsonynak nevezhető, a visszaeső fogvatartottak értékei ehhez képest is lényegesen rosszabbak. A szakképzettségénél fontos megemlíteni, hogy önbevallás alapján rögzített értékről beszélünk, mely esetében a bv. intézet csak a szakképzettségnek megfelelő munkába állításhoz kérheti az igazoló dokumentumokat. A válaszadók azonban a szakértelem és a szakképzettség fogalmát gyakorta szinonimaként kezelik, azaz nem a formális iskolázottságra adnak választ, hanem arra, hogy megítélésük szerint mihez értenek.

A munkatapasztalat tekintetében is kedvezőtlenebb a helyzetük, legyen az akár közfoglalkoztatás vagy bármilyen egyéb alkalmi munka. Hozzá kell tenni, a munkaviszonyt

4 Bolyki O., Sárík E. (2018); Szabó J. (2012); Bonta, J., Andrews D. A. (2007)

5 Az Európa Tanács statisztikai adatgyűjtése a SPACE I., a legnagyobb nemzetközi börtönügyi adatbázis

a kockázati felmérésekben részletes alábontással gyűjti a Szervezet, azonban szintén a fogvatartott önbevallása alapján rögzítik. A „munkaviszony” fogalma a válaszadók részéről azonban a szakképzettséghez hasonlóan sokszor sokkal tágabb lehet, mint a klasszikus értelemben vett „munkaviszony”. Ha nem adózott jövedelmű státuszként értelmezzük a kérdést, hanem általában, úgy mint bármilyen munka jellegű tevékenységet, a válaszadók több mint negyedének így sem volt soha semmilyen munkatapasztalata (még önbevallás alapján sem).

	Első büntényes	Visszaeső	Összesen
Rendelkezik szakképzettséggel	56,00%	48,20%	51,50%
Legfeljebb 8 általános végzettség	61,00%	76,00%	70,00%
Semmilyen munkaviszonya nem volt	19,00%	26,00%	23,00%

1. táblázat

A szakképzettségre, a munkaviszonyra és az oktatásra vonatkozó információk kiemelten fontosak, hiszen a munkaerőpiaci integráció minimumfeltétele a megfelelő végzettség és munkatapasztalat. A Szervezet számára éppen ezért az egyik legnagyobb prioritást a fogvatartotti képzés, szakképzés és munkáltatás jelenti a reintegrációs tevékenysége során.

A fiatalkori devianciákat áttekintve megállapítható, hogy a visszaesés okaira irányuló kutatások mind egyetértenek abban: minél fiatalabban kezdi valaki a kriminális karrierjét, annál kisebb a valószínűsége, hogy ki tud lépni belőle, azaz annál inkább valószínűsíthető a visszaesése. A hazai adatokból is kirajzolódik, hogy a visszaeső fogvatartottak esetében jellemzőbb a rossz gyermekkor, a fiatalkori devianciák jelenléte (lásd 2. táblázat), az állami gondozottság és a javítóintézeti előélet.

	Első büntényes	Visszaeső	Összesen
Gyermekként állami gondozott	14,70%	26,00%	21,20%
Javítóintézeti háttér	9,70%	20,60%	16,00%
14 éves kor előtti lógás, hiányzás az iskolából	27,6%	41,7%	35,8%
14 éves kor előtt jellemző bolti lopások	14,9%	28,8%	22,9%
14-18 éves kor közti jellemző bolti lopások	23,9%	44,5%	35,8%
14-18 éves kor közti erőszakos cselekmények	16,3%	24,5%	21,0%

2. táblázat

A fenti táblázatban is látható, hogy az első büntényes fogvatartottakhoz képest a visszaeső fogvatartottak között több mint kétszeres arányban vannak jelen a javítóintézeti nevelt gyerekek, későbbi felnőttek, valamint közel kétszeres az állami gondozottak aránya is. A fiatalkori kriminalizálódás az alacsony iskolai végzettségen túl összekapcsolódik olyan szocializációs deficitekkel, mint például a megtartó, támogató családi környezet hiánya, illetve a pszichés rizikófaktorok között számba vehető maladaptív megküzdési stratégiák, alacsony önértékelés, érzelmi élet sivársága stb. Ahhoz, hogy

a visszaesés valószínűségét csökkenteni tudjuk, a Szervezetnek a fenti tényezőkre fókuszáló fejlesztési programokat is szükséges kidolgoznia. A szocializációs deficittek legalább alapszintű korrekciója nélkül az iskoláztatást követően sem fog tudni a fogva tartott személy megfelelően integrálódni a társadalomba.

A visszaeső fogvatartottak esetében gyakoribb a közvetlen családtagoknál és a baráti kapcsolatoknál megjelenő kriminális háttér, ami részben a fiatalkori devianciákból is következik. A szabadulást követő instabil vagy destruktív közeg mellett azonban nagyon nehéz a bűnelkövetői karrierből kilépni. Ezen a tényezők miatt kiemelten fontos a társadalmi integrációt segítő, családi és egyéb támogató kapcsolatok kialakítása és megteremtése. A jól működő, stabil szociális háló ugyanakkor alkalmas a személy megtartására, megóv(hat)ja bizonyos antiszociális viselkedésformáktól. A vizsgálat alapján azonban megállapítható volt, hogy a visszaeső fogvatartottak közül minden másodiknak a családi, baráti körében van jelenleg, vagy korábban börtönviselt személy.

	Első bűntényes	Visszaeső	Összesen
Család börtönviseltsége	36,00%	52,10%	45,20%
Barátok börtönviseltsége	35,40%	54,00%	46,10%

3. táblázat

Az iskolázottsági, munkaerőpiaci háttér, illetve a szocializációs hátrányok mellett fontos kockázati faktor a fogvatartottak pszichés és mentális háttere, stabilitása. A visszaeső fogvatartottak közel harmadának van pszichiátriai háttere (kezelt vagy ambuláns beteg), és közel 40%-nak volt valamilyen önkárosítása. A visszaesés szempontjából tehát az egészségügyi ellátás (beleértve a pszichiátriai ellátást), illetve az elítéltek egészség tudatosságának növelése szintén kiemelt tényező.

	Öngyilkossági kísérlet vagy önkárosítás ⁶			
	Öngyilkossági kísérlet	Önkárosítás	Egyik sem	Mindkettő
Első bűntényes	15,0%	7,9%	71,5%	5,6%
Visszaeső	11,8%	17,8%	58,6%	11,8%
Fogvatartotti összesített adat	13,3%	13,3%	64,5%	9,0%

4. táblázat

A börtönökbe befogadott fogvatartottak közel fele próbált már ki élete folyamán valamilyen kábítószerrel és 10%-a nevezhető befogadásakor rendszeres szerhasználónak. Általános tendencia, hogy a fiatalabb korosztályban gyakoribb a pszichoaktív anyagok rendszeres használata, míg az idősebb korosztályban az alkoholizmus jelentkezik nagyobb arányban.

6 A meghalás szándéka nélküli önkárosítások, melyek háttérében állhatnak többek között a feszültség-levezetés (falc), illetve a prizonális problémák által kiváltott (idetartoznak a helyzeti előnyök megszerzésében motivált „manipulatívnak” nevezhető) cselekmények is.

A visszaesők között mind az alkohol, mind a rendszeres szerhasználat erősebben van jelen. A fogvatartottak kábítószer-érintettsége miatt egyfelől szakosított egészségügyi ellátást, másrészt preventív jelleggel, célzott, speciális programokat kell biztosítani.

	Első büntényes	Visszaeső	Összesen
Valaha fogyasztott kábítószer	42,5%	52,5%	48,3%
Rendszeres szerhasználó	17,2%	23,6%	21,5%

5. táblázat

A normakövetési hajlandóság a visszaeső fogvatartottak esetében a fogva tartás ideje alatt is kisebb. A fegyelmi fenytésekben való érintettségük kiugróan magasabb, ami összefügghet a szocializációs deficitekkel, a pszichés instabilitással és a szerhasználattal is.

	Első büntényes	Visszaeső	Összesen
Fegyelmi fenytés a fogva tartás ideje alatt	50,8%	73,1%	64,0%

6. táblázat

A visszaesés megelőzése szempontjából azonban kiemelten fontos a normakövetési és együttműködési hajlandóság erősítése, ezért azt speciális programokon, a jutalmak és fenytések rendszerén túl olyan jogintézmények is támogatják, mint a progresszív rezsimszabályok.

Második esettanulmány – Szerhasználati szokások

A kockázatelemzés során nyert adatok a büntetés-végrehajtás szempontjából kiemelten fontos jelenségek, események, biztonsági és fogvatartási kihívások kapcsán tudnak elemzői háttérrel szolgálni a döntés-előkészítéshez. Stratégiai tervezésnél fontos látni az egyes jelenségek hátterét, főbb adatait, amire az intézkedéseket alapozni lehet.

A fent bemutatott esettanulmány a fogvatartottak két speciális csoportjának különbségeit, a visszaesők és az első büntényesek szignifikáns, és a Szervezet szempontjából különösen fontos eltéréseit járta körül. Ahogy az előzőekben is látható volt, a kábítószer-fogyasztás kérdései hangsúlyos különbséget jelentenek a különböző fogvatartotti csoportok között, ezért arra a Szervezet már több alkalommal is külön vizsgálatban fókuszált. A kockázatelemzés során rendkívül sok adat keletkezik a fogvatartottak kábítószerhasználati szokásait illetően, mely alapján elmondható, hogy a fogvatartottak több mint 48%-a fogyasztott valaha kábítószer. Ez önmagában is magas érték, de a szerhasználat jellegéről, intenzitásáról nem árul el semmit. Nem tudjuk azonosítani, hogy kiket értünk problémás szerhasználók alatt, és ők milyen típusú szereket fogyasztanak, milyen egyéb háttér-információk állnak rendelkezésre a jelenség értelmezésében.

Mindenekelőtt fontos figyelembe venni az életkori jellemzőket. Minél fiatalabb egy fogvatartott, annál valószínűbb, hogy használt már kábítószer. A tendencia nagyon erősen érvényesül, a fiatal korosztály közel 78%-a fogyasztott már valamilyen típusú kábítószer.

Fogyasztott-e valaha kábítószer?		
Életkor	Igen	Nem
1-25 év	77,8%	22,2%
26-40 év	58,9%	41,1%
41-55 év	27,0%	73,0%
56 év felett	9,3%	90,7%
Összesen	48,4%	51,6%

7. táblázat

Az adatokból leszűrhető, hogy a fogvatartottnál jelentkező droproblémák évről évre növekedni fognak, hiszen a fiatal, drogfogyasztó korosztály a szabadságvesztésének töltése során természetzerűleg egyre öregszi, droproblémája esetlegesen a későbbiekben is fennáll, így a fogvatartotti populáció kábítószer fertőzöttsége valószínűsíthetően egyre nő majd. Továbbá a jelenleg fogvatartott fiatal populáció szerfogyasztásából arra lehet következtetni, hogy a jövőben intézetbe kerülő elítéltek fertőzöttsége szintén magas vagy magasabb lesz.

Amennyiben a szerhasználat jellemzőit nézzük, a rendelkezésünkre álló adatokból az látható, hogy a valaha szerhasználók közel fele heti 3-nál többször is használt valamilyen kábítószer, azaz rendszeres fogyasztónak minősül. A fogyasztás mértékéhez hozzávettük, hogy önbevallás alapján kik azok, akik az intézetbe kerülésük előtt 30 nappal is fogyasztottak drogot. Tehát a rendszeres és aktív szerhasználókat tekintettük „kockázati szerhasználónak”, akik a teljes minta ötödét teszik ki. Külön megemlítendő, hogy ha a rendszerességhez a „hosszú időn keresztül való fogyasztást” is hozzávesszük, akkor a fogvatartottak 8,4%-a esik ebbe a kategóriába.

Szerhasználati jellemzők	
Rendszeres és aktív szerhasználó	21,20%
ebből fiatalokként kezdte:	8,40%
ebből fiatalokként kezdte, vénás szerhasználattal:	4,30%

8. táblázat

A szerhasználat típusa szintén fontos szempont akár a kezelés, akár a beavatkozások irányainak meghatározásában. A felvett adatokból jól látható, hogy továbbra is a kannabisz-származékok állnak a lista elején, azonban látni kell a stimulánsok és az új típusú pszichoaktív szerek nagy arányát is.

Intézetbe kerülés előtt használt szerek típusa	
Kannabisz-származékok	33,64%
Új pszichoaktív szerek	21,94%
Stimulánsok	21,94%
Politoxikomán (több fajta kábítószer típus egyidejű használata)	10,79%
Kokain, crack	6,25%
Opiátok	3,17%

Nyugtató és altató gyógyszerek	0,91%
Szerves oldószeresek	0,50%
Egyéb	0,47%
Hallucinogének	0,41%

9. táblázat

A pszichoaktív szerhasználati szokások mellett azonban sok egyéb információ is rendelkezésre áll, mely az érintett kör beazonosítását segíti. A fentebb említett rendszeres szerhasználók adatait tekintve az alábbi főbb jellemzők emelhetők ki:

- 40% feletti a volt állami gondozottak aránya,
- 40% volt korábban javítóintézetben,
- 65%-ban fordulnak elő börtönviselt családtagok és 65% felett börtönviselt barátok,
- 60% feletti az elkövetett bűncselekményhez is köthető szerhasználat,
- 50% feletti arányuk ambulánsan vagy kezelt fekvőbetegként volt már civil pszichiátrián,
- 37%-ban volt fellelhető önkárosításra utaló jel az egészségügyi befogadásnál,
- visszaesési mutatóik is magasabbak az átlagnál (66%).

A fenti rövid elemzés alapján látható, hogy a kockázatelemzés adatait felhasználva, a szerhasználati szokásokat kiegészítve, a fentiekben megjelenített egyéb jellemzők figyelembevételével összeállítható egy olyan szempontrendszer, amellyel könnyebben tudjuk beazonosítani a fogvatartási kockázatokat, illetve láthatóvá válnak a kezelési és beavatkozási területek is.⁷

Összegzés

A tanulmányban bemutatásra került a Szervezet által belső erőforrásból lefolytatott két kutatás: a visszaeső fogvatartottak jellemzőinek és a fogvatartotti szerhasználati szokások vizsgálata. Mindkét terület vizsgálata komoly hozzáadott értékkel bírt a Szervezet számára a későbbi reintegrációs tevékenységének erősítése, és célzott beavatkozási lehetőségek azonosítása terén. Az adatok gyűjtése és elemzése tehát azért is kiemelten fontos, mert azokra a rizikófaktorokra tudunk reagálni, melyek feltételezhetően az adott kockázati tényező hátterében állnak.

A kockázati tényezők kapcsán is vannak olyanok, melyek a visszaeső fogvatartottak túlnyomó részére igaznak tekinthetők, mint például az alacsony iskolai végzettség. Így az iskolarendszerű képzések biztosítása egy olyan általános beavatkozási területnek tekinthető, ami széles körben kell, hogy a fogvatartottak számára elérhetővé váljon. Vannak olyan kockázati tényezők, melyek egy-egy csoport esetében válnak hangsúlyosabbá. Ilyen például a szerhasználat, mely mögött nem feltétlenül a fogvatartott alacsony szocioökonómiai státusza húzódik meg. A problémás szerhasználók szűkebb

⁷ Schmehl J. (2019)

csoporthoz tartozó speciális programok elősegíthetik, hogy célzott beavatkozásokkal növeljük a sikeres társadalmi integráció esélyét.

A visszaeső és az első büntényes fogvatartottak közötti különbségek vizsgálata rámutatott arra, hogy milyen mértékig eltérő, és mennyire alapjaiban is különböző jellemzőkkel bír a fogvatartotti csoportokról van szó, amely indokolná az egészen eltérő kezelési környezet biztosítását. Ezen – empirikus és alkalmazott kutatással alátámasztott – felismerés vezetett oda, hogy 2018-ban, a Szervezet, illetve a felettes szerv egyetértésében létrehozásra kerültek az első büntényes elítéltek specializált részlegei, ahol az első büntényes elítéltek a fogvatartotti szubkultúráktól és a többi fogvatartott magas kriminalitásától elkülönülten, és célzottabb, specializáltabb reintegrációs tevékenység mellett tölthetik büntetésüket.

A visszaeső fogvatartottak mellett a másik bemutatott, és szintén kiemelt terület a kábítószer-fogyasztási szokások, és a droghasználó fogvatartottak jellemzőinek kérdése. A Szervezet számára az egyik legfontosabb belső devianciát a drogfogyasztás jellemzi, és a rendkívüli eseményekkel és az előtalált tiltott tárgyak számának növekedésével is igen komoly összefüggésben van. Természeteszerű, hogy ha egy jelenséget minél inkább megismerünk, annál nagyobb valószínűséggel tudjuk annak negatív hatásait csökkenteni, kezelni.

Felhasznált irodalom

- Bolyki Orsolya – Sárk Eszter (2018): A bűnelkövetéshez vezető út megismerése visszaeső elítéltek körében – Előkészítő szakasz, In: Börtönügyi Szemle 2018/3.
- Bonta, James; Andrews D. A. (2007): Risk-Need-Responsivity Model for Offender Assessment and Rehabilitation, Public Safety Canada
- James, Nathan (2015): Risk and Needs Assessment in the Criminal Justice System, Congressional Research Service
- Schmehl János (2019): A Büntetés-végrehajtási Szervezet megújulásának áttekintése a hatályos Bv. törvény szellemében, In: Börtönügyi Szemle 2019/1, 100. o.
- Somogyvári Mihály (2018): Kockázatelemzési rendszerek a büntetés-végrehajtásban In: Börtönügyi Szemle 2018/1.
- Szabó Judit (2012): A bűnelkövetők rehabilitációjának meghatározó irányzatai a nemzetközi szakirodalom tükrében, In: Alkalmazott Pszichológia 2012/2., 73-88. o.